

Open access - om fri tilgang til vitenskapelig publisering

Fra Bibliotekmøtet 2006

Modeller for publisering er interessant. Det gjelder spesielt de modeller som forsøker å komme ut av grepet til de kommersielle forlagene. Bibliotekutvalget til Universitets- og høyskolerådet (UHR) arrangerte under bibliotekmøtet i Trondheim en samling om temaet Fri tilgang til vitenskapelig publisering: Open Access og åpne institusjonelle arkiver.

Even Flood, førstebibliotekar

Titlene på foredragene var: Open Access - The Future of Scholarly Communications ved David Prosser, Director SPARC Europe (<http://www.sparceurope.org/>) og Utviklingen i Norge: Institusjonelle arkiver og felles søkeportal NORA, ved Arne Jakobsson, overbibliotekar, UiO-Bibliotek for medisin og helsefag.

David Prosser tok for seg utviklingen, ikke bare generelt men også hva man kunne gjøre for å ivareta behovene hos dem som publiserer. Situasjonen i dag er ikke tilfredsstillende for noen. Til tross for at forfatterne må betale dyrt for å få publisert sine verker, må de også gi sine rettigheter til forlagene. Dessuten når verket ofte ikke frem til andre på grunn av prisene. Leserene får ikke tak i alt materialet de trenger. Selv de rikeste bibliotekene har ikke råd til all den informasjonen brukerne ønsker. Vi taper alle når tilgangen er begrenset. Hva er behovene til dem som skriver vitenskapelige publikasjoner? Det er

1. Registrering av arbeidet for å sikre prioritet og forfatterens rettigheter
2. Sertifisering – kontroll av kvalitet og forskningens gyldighet
3. Markedsføring og tilgjengelighet – sørge for at arbeidet når frem til leserne
4. Arkivering, slik at arbeidet blir bevart for fremtiden.

Alt dette er ivaretatt av tidsskriftene og i gamle dager da papir var enerådende, fantes ikke andre alternativer. Men nå har den voldsomme økning av vitenskapelige publikasjoner og utviklingen av elektroniske media gjort det både ønskelig og nødvendig å se på andre muligheter. Og løsningen er open access – åpen adgang til arbeidene hvor alle kan fritt få lese dem. Omkostningene ved publisering skjer helt av dem som formidler arbeidet.

Et nøkkelord er institusjonelle arkiver, organisasjonen sørger selv for å lage et arkiv for forfatterens arbeider. Det kan ivareta punktene 1,3 og 4 (se over) Hva så med punkt 2? "Ay, there is the rub", for å sitere Hamlet. Dette må skje av uavhengige organisasjoner, og her kommer de elektroniske tidsskriftene inn. Prosessen blir kalt "branding", litt uoversettelig i denne sammenhengen siden det kan bety både stemping, brennemerking og merkevarebygging og alle tre betydninger er relevante. De elektroniske tidsskriftene skal evaluere og godkjenne forskningsarbeidet via fagfelleevaluering, på samme måte som nå. Og kvaliteten på tidsskriftet vil, som nå, bli brukt som en garanti for kvaliteten til arbeidet. Merkevarerbygging slår til igjen. Og hovedresultatet (eller ønskedrømmen) er altså at fagfellevurderte arbeider får kvalitetsstemplet fra tidsskrift som er finansiert av forfatterne, ikke av leserne.

Prossers modell er at tidsskrifter skal gi forfattere et valg: Enten betale avgiften for publisering, da blir arbeidet lagt ut for alle. Eller forfatteren betaler ikke, da blir arbeidet bare tilgjengelig for dem som abonnerer. Over tid vil det forhåpentlig resultere i at hele tidsskriftet blir åpent.

Mange åpne tidsskrifter finnes allerede, en god oversikt finnes i Universitet i Lunds Directory of Open Access Journals (<http://www.doaj.org/>) med 1950 tidsskrifter.

Foredraget til Prosser var meget godt, det er bare en del, og forhåpentlig de viktigste, tankene hans det er plass til her.

Men undertegnede har lyst til å komme med en personlig kommentar. Hvem betaler når arbeidene blir refusert? Det virkelig store tidsskriftene refuserer kanskje 80 % av artiklene de får sendt til bedømmelse, og evalueringen av dem som ikke blir publisert er en stor utgiftspost. Skal en forfatter betale for å få arbeidet sitt bedømt også når det ikke publiseres? I så fall kan det bli en stor utgiftspost hvis vedkommende prøver flere tidsskrifter. Eller skal forfatteren betale bare når artikkelen blir akseptert? Men da blir det også dyrt å få arbeidet inn i de virkelige prestisjetunge tidsskriftene, hvis avgiften skal dekke opp alt arbeid med evaluering. Dette ble ikke tatt opp i Prossers foredrag, men har vært nevnt av representanter for de kommersielle forlagene som en av svakhetene til Open Access modellen.

Lenke til hele Prossers presentasjon er på siden til Universitets- og høyskolerådet, www.uhr.no, der er det også lenke til presentasjonen til det neste foredraget på seminaret. Arne Jakobssons innlegg om utviklingen i Norge er imidlertid godt dekket av hans artikkel i Bibliotekforum, nr 3, 2006

(<http://jaguar.intrapoint.no/bibliotekforeningen/article.php?id=1281>) og jeg vil derfor ikke gå i detalj her, men bare gi lenker til en del av de prosjektene han nevnte i forbindelse med institusjonelle arkiv i Norge:

BORA – Bergen Open Research Archive, <http://www.ub.uib.no/prosj/BORA/>

DIVA – Trondheim: <http://www.diva-portal.org/ntnu/>

DUO – Digitale utgivelser ved Universitet i Oslo, <http://www.duo.uio.no/>

MUNIN – Tromsø, <http://www.ub.uit.no/munin/>

PEPIA - Prosjekt for elektronisk publisering og institusjonelle arkiv (22 BIBSYS medlemmer) har ingen hjemmeside ennå.

Og sist, men ikke minst: NORA – Norwegian Open Research Archives, Nasjonal søketjeneste for vitenskapelig informasjon i åpne institusjonelle arkiv <http://www.ub.uio.no/nora/>

DIVA er et nordisk prosjekt, Academic Archive On-line: Database som flere nordiske universitet deltar i, bl.a.

Universitetet i Trondheim. Stort sett fulltekstdokumenter (pdf) av avhandlinger og andre publikasjoner.

<http://www.diva-portal.org/>

STOPP PRESSEN! I skrivende stund (midten av april) har det kommet en fersk rapport fra EU kommisjonen om vitenskapelig publisering og open access: http://europa.eu.int/comm/research/science-society/pdf/scientific-publication-study_en.pdf Den er på over hundre sider, vel verd et studium. Følg med!